УДК: 343.13

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-75-2-169-174>

Савчук Марина Анатоліївна,
викладач
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3467-4690>

Шапарь Артем Олександрович,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-701X>

ОБГРУНТОВАНІСТЬ ПІДОЗРИ ЯК УМОВА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наукова стаття містить відомості щодо визначення сутності поняття «обгрунтованість підозри», дослідження слідчим суддею доказів, які обгрунтовують підозру під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проаналізовано основні ознаки обгрунтованості підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні. Розглянуто наукові праці із зазначеної тематики, рішення Європейського суду з прав людини та норми національного законодавства. Зроблено висновок, що повідомлення особи про підозру жодним чином не може обгрунтовувати застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: *повідомлення про підозру; обгрунтованість підозри; заходи забезпечення кримінального провадження; досудове розслідування; рішення суду.*

Постановка проблеми. Важливу роль у вирішенні завдань кримінального процесу відіграє інститут заходів забезпечення кримінального провадження. Ураховуючи, що такі заходи обмежують права підозрюваного (обвинуваченого), законодавець визначив відповідну правову регламентацію, зокрема застосування для низки з них «обгрунтованості підозри». Водночас аналіз практики свідчить, що суди не приділяють достатньої уваги цій умові, не завжди наводять доводи щодо обгрунтування підозри під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Причинами цього є незначна кількість наукових

розробок категорії обґрунтованості підозри та недостатність її закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження та обґрунтованості підозри розглядалися у працях таких українських учених, як Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, М. Є. Громова, Л. М. Лобойко, Т. В. Лукашкіна, М. А. Макаров, О. І. Марочкін, Ю. Д. Москалюк, А. І. Палюх, В. В. Рожнова, А. Е. Руденко, Д. О. Савицький, С. М. Смоков, О. Ю. Татаров, О. І. Тищенко, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалова, О. Ю. Хабло, А. Я. Хитра, С. Л. Шаренко, О. Г. Шило та ін. У роботах цих авторів висвітлено питання правової природи заходів забезпечення та особливості нормативної регламентації, порядок застосування, а також проблемні питання розгляду слідчим суддею та судом відповідних клопотань. Проте ще залишаються окремі аспекти, які потребують дослідження.

Метою статті є визначення ролі обґрунтованості підозри у прийнятті рішення під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поняття «обґрунтованість підозри» відбувається з урахуванням того, що цей термін пов'язаний з такими категоріями у кримінально-процесуальному законодавстві: доказами як підставою для визнання підозри обґрунтованою або ні; юридичними властивостями доказів (належність, допустимість, достовірність, достатність); підозрюваним як учасником кримінального провадження, якому на підставі зібраних доказів повідомлено про підозру; заходами забезпечення кримінального провадження шляхом застосування до підозрюваного певних обмежувальних заходів під час розслідування.

У будь-якому разі такий тісний взаємозв'язок з іншими кримінально-процесуальними категоріями лише підтверджує актуальність цієї теми та необхідність її дослідження.

У положеннях ст. 131 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) є чіткий перелік заходів забезпечення кримінального провадження: 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи [1].

У частині 3 ст. 132 КПК України зазначено, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається з клопотанням.

Однією з підстав правомірного застосування заходів забезпечення кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри. Указана норма свідчить, що жоден із заходів забезпечення кримінального провадження не може бути вжитий без доведення обґрунтованості підозри щодо вчинення кримінального правопорушення. Оцінка критерію «обґрунтована підозра» здійснюється судом, а під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження – слідчим суддею.

У законодавстві України відсутнє чітке тлумачення поняття «обґрунтованість підозри», тому виникають правові неточності у вирішенні процесуальних питань. Деякі науковці пропонують надати визначення цього терміна та нормативно його закріпити.

Як зазначає М. Є. Громова, обґрунтованою слід вважати підозру за наявності таких принципових обставин: вручення письмового повідомлення про підозру з обов'язковим посиланням на докази вчинення особою кримінального правопорушення; наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують вчинення особою

кримінального правопорушення; доведення перед судом вагомості та достатності наявних доказів про вчинення особою кримінального правопорушення; оцінювання судом доказів вчинення особою кримінального правопорушення [2].

О. З. Гладун, О. В. Зелінський вважають, що обґрунтованість підозри є обов'язковим предметом судового контролю під час розгляду клопотань щодо застосування запобіжного заходу, вирішення питання про арешт майна. До того ж суд не приймає рішення про скасування повідомлення про підозру, але може відмовити в задоволенні відповідних клопотань через те, що особа не набула статусу підозрюваного [3].

У разі вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження причетність особи до вчинення кримінального правопорушення не повинна мати категоричного висновку, а свідчити лише про її можливість. Слідчий суддя в жодному разі не повинен установлювати причетність особи поза розумним сумнівом, тому що обґрунтована підозра має підтверджуватися конкретними фактами та обставинами, що можуть переконати об'єктивного спостерігача, тобто непрофесіонала у сфері права, у наявності зв'язку між діями особи та подією. Такі фактичні обставини повинні бути чіткими та зрозумілими і відображатися у відповідному рішенні компетентного органу [4].

Також обґрунтованість підозри у кримінальному провадженні варто застосовувати з урахуванням не тільки норм національного законодавства, а й практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

На підставі аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень з'ясовано, що найчастіше в судових рішеннях поняття «обґрунтована підозра» не визначене в національному законодавстві. З огляду на положення ч. 5 ст. 9 КПК України доцільно розглянути позицію ЄСПЛ, яка відображена в пункті 175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року, відповідно до якої термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення, і згідно з якою вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним злочином, вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення звинувачення (рішення у справі «Мюррей проти Об'єднаного Королівства» від 28 жовтня 1994 року, «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року) [5].

У п. 80 рішення у справі № 33492/96 «Яблонський проти Польщі» від 21 грудня 2000 року зазначено, що подальше існування обґрунтованої підозри в учиненні затриманою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою (*sine qua non*) належності її продовжуваного тримання під вартою. Але через певний час така підозра припиняє сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи, тому судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами.

Варто також звернути увагу на рішення у справах «Котій проти України» (п. 42), «Нечипорук і Йонкало проти України» (п. 175), «Iglar Mammadov v. Azerbaijan» (п. 88), «Erdagos v. Turkey» (п. 51), «Sebotari v. Moldova» (п. 4), де ЄСПЛ відповідно до своєї прецедентної практики вказує на те, що саме в Конвенції розуміють як обґрунтовану підозру, а також зазначає, що для обґрунтованої підозри необхідними є факти або інформація, які б переконали неупередженого спостерігача в тому, що ця особа, імовірно, вчинила злочин.

Цікавим є рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» від 10 лютого 2010 року, де в пункті 58 зазначено, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких ці рішення ґрунтуються. Призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, умотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та здійснити перегляд у вищій інстанції. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення можна забезпечити публічний контроль за здійсненням правосуддя.

Попри все зазначене, слідчі судді під час розгляду вказаного критерію зауважують, що на стадії досудового розслідування слідчий суддя не має права вирішувати питання допустимості та належності доказів, тому фактично не здійснюють перевірку та оцінку доказів на підтвердження обґрунтованості підозри, перевіряючи саме наявність документа.

Згідно зі ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [1].

На нашу думку, саме зміст ст. 94 КПК України вимагає кожного разу здійснювати оцінку доказів, у тому числі щодо перевірки обґрунтованості підозри, оскільки наявність процесуального документа (повідомлення про підозру) не є обов'язковою гарантією її фактичної обґрунтованості.

Дослідження доказів під час досудового розслідування є важливим чинником дотримання прав та свобод учасників процесу, а також недопущення прорахунків зі сторони слідства та прокурора під час збирання доказів. Саме докази забезпечують достовірне знання фактичних обставин, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Зважаючи на це, законодавець у ч. 5 ст. 132 КПК України передбачив, що під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються [1]. Через це не можна недооцінювати вплив доказів на підтвердження обґрунтованості підозри як необхідну умову забезпечення законних рішень.

Для учасників процесу судового рішення повинно бути не лише зрозумілим, але й обов'язково обґрунтованим та вмотивованим, а також переконливим як у частині встановлення фактичних обставин на основі перевірених та належних і допустимих доказів, так і в їхній правовій оцінці. Ухвала суду – результат справедливого процесу, наслідок перевірки й оцінки доказів і конкретного застосування принципів та норм права.

Наголошуючи на вагомості дослідження слідчим суддею наявності обґрунтованої підозри, І. В. Гловюк, Ю. А. Жовтан, Д. К. Пономаренко визнають, що «перевірка слідчим суддею саме обґрунтованості підозри має стати бар'єром для необґрунтованого кримінального переслідування та засобом належної реалізації загальних завдань кримінального провадження» [6].

Формальне ставлення та недосягнення мети судового контролю може призвести до зниження рівня авторитету правосуддя. Однією з причин цього є ненадання до суду доказів, достатніх для висновку про обґрунтовану підозру. Крім того, ухвали повинні бути орієнтовані на єдиний підхід – справедливий для всіх сторін, а не конкретний результат щодо підтримки сторони обвинувачення.

За наслідками розгляду справи важливо не лише формально отримати ухвалу, а й досягти юридичної визначеності проблеми з метою захисту прав чи інтересів сторони, якщо їх порушено (на думку учасника процесу). Реалізація цієї мети неможлива без перевірки обґрунтованості підозри, оскільки встановлено, що обґрунтована підозра є необхідною умовою забезпечення обґрунтованості судових рішень.

Водночас варто наголосити, що, на нашу думку, саме факт повідомлення особи про підозру жодним чином не може обґрунтовувати застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Висновки. Отже, можна констатувати, що наявність повідомлення про підозру не є тотожним поняттю «обґрунтованість підозри». Для обґрунтування підозри сторони кримінального провадження зобов'язані надати слідчому судді докази обставин, на які вони посилаються. У свою чергу, обов'язком слідчого судді та суду є перевірка цих доказів та надання їм оцінки. До того ж наявність підозри не є підставою для висновку про застосування запобіжного заходу.

Уважаємо, що більш ретельному підходу слідчого, прокурора та слідчого судді до оцінки обґрунтованості підозри під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження сприятиме закріплення критеріїв у кримінально-процесуальному законі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної ради*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5941> (дата звернення: 19.04.2021).
2. Громова М. Є. Обґрунтована підозра як підстава застосування запобіжних заходів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (27). С. 40–43.
3. Гладун О., Зелінський О. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2 (54). С. 58–72.
4. Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 19.
5. Ухвала Київського апеляційного суду від 26.04.2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96680107> (дата звернення: 19.04.2021).
6. Гловюк І., Жовтан Ю., Пономаренко Д. Перевірка слідчим суддею обґрунтованості підозри як засіб протидії необґрунтованому кримінальному переслідуванню. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5251-perevirka-slidchim-suddeyu-obuntovanosti-pidozri-yak-zasib-protidii-neobuntovanomu-kriminal-nomu-peresliduvannyu.html> (дата звернення: 19.04.2021).

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine. *Information of the Verkhovna Rada*]. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5941> (data zvernennia: 19.04.2021) [in Ukrainian].
2. Hromova, M. Ye. (2015). Obgruntovana pidozra yak pidstava zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy* [Substantiated suspicion as a basis for the use of precautionary measures. *The magazine of the Academy of Advocacy of Ukraine*]. № 2 (27). S. 40–43 [in Ukrainian].
3. Hladun, O., Zelinskyi, O. (2018). Povidomlennia pro pidozru: kryminalna protsesualna dykhotomiia. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Notification of suspicion: criminal procedural dichotomy. *Bulletin of the National Academy of Prosecutor's Office of Ukraine*]. № 2 (54). S. 58–72 [in Ukrainian].
4. Hloviuk, I. V., Stepanenko, A. S. (2018). Standart dokazuvannia «obgruntovana pidozra» u kryminalnomu provadzhenni. *Pravova pozytsiia* [The standard of proof is «grounded suspicion» in criminal proceedings. Legal position]. № 1 (20). S. 19 [in Ukrainian].
5. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 26.04.2021 roku [Decree of the Kyiv Appeal Court of 26.04.2021]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96680107> (data zvernennia: 19.04.2021) [in Ukrainian].
6. Hloviuk, I., Zhovtan, Yu., Ponomarenko, D. Perevirka slidchym suddeiu obgruntovanosti pidozry yak zasib protydii neobgruntovanomu kryminalnomu peresliduvanni [Checking the investigative judge of reasonableness of suspicion as a means of counteracting unfounded criminal prosecution]. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5251-perevirka-slidchim-suddeyu-obuntovanosti-pidozri-yak-zasib-protidii-neobuntovanomu-kriminal-nomu-peresliduvannyu.html> (data zvernennia: 19.04.2021) [in Ukrainian].

Savchuk Maryna,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3467-4690>

Shapar Artem,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-701X>

JUSTIFICATION OF SUSPICION DURING THE APPLICATION OF CRIMINAL PROCEEDING MEASURES

The scientific article contains information on the study of the concept of «reasonableness of suspicion», the study by the investigating judge of the evidence that substantiates the suspicion during the application of precautionary measures. The article analyzes scientific works on certain topics, decisions of the European Court of Human Rights and national legislation. The main problem is identified, which is related to the fact that the investigating judge in most cases, when considering a request for a measure of restraint, ignores the need to examine the evidence related to the examination of suspicion. The result of the above material is the fact that the notification of a person of suspicion can in no way justify the application of measures to ensure criminal proceedings. An important procedural step, which plays a crucial role in the pre-trial investigation stage, is the notification of a person of suspicion. Suspicion is presented to a person only on the basis of proper, admissible, sufficient and reliable evidence, it allows to suspect a person of committing a criminal offense. The pre-trial investigation body does not always establish all sufficient grounds for such a suspicion, so the question arises as to its validity. After the notification of suspicion, it is possible to apply one of the measures to ensure criminal proceedings, namely: a precautionary measure. The norms of the criminal procedure law oblige the court, when choosing a measure of restraint, to take into account the data underlying such a decision. The presence of a notice of suspicion is not an identical notion of the validity of the suspicion. In order to substantiate the suspicion, the parties to the criminal proceedings are obliged to provide the investigating judge with evidence of the circumstances to which they refer, which in turn entails the duty of the investigating judge, the court to verify and evaluate the evidence. The presence of risks does not justify the suspicion. The need to comply with the rule on the verification of «reasonableness of suspicion» is realized by establishing criteria that should be investigated and established by the investigating judge during the consideration of motions for the application of measures to ensure criminal proceedings.

Key words: notification of suspicion; validity of suspicion; measures to ensure criminal proceedings; pre-trial investigation; court decision.

Надіслано до редколегії 17.05.2021
Рекомендовано до публікації 24.05.2021